

Marek Mazurek, Adam Szelejewski

Restauracja apartamentu biskupiego w pałacu biskupów krakowskich w Kielcach : założenia i realizacja

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 21, 47-54

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAREK MAZUREK, ADAM SZELEJEWSKI

RESTAURACJA APARTAMENTU BISKUPIEGO W PAŁACU BISKUPÓW KRAKOWSKICH W KIELCACH. ZAŁOŻENIA I REALIZACJA

Wnętrza apartamentu biskupiego odzyskały swój pierwotny wystrój w roku 2001. Dla zilustrowania, jak do tego doszło, interesujące będzie przedstawienie przebiegu prac, z uwzględnieniem wszelkich zmian koncepcyjnych¹.

Najcenniejszym zachowanym elementem wystroju w apartamencie biskupim jest przypisywany Tomaszowi Dolabelli manierystyczny strop ramowy, składający się z obrazu centralnego przedstawiającego *Sąd nad arianami* i obrazów narożnych z personifikacjami czterech pór roku. Zagrożenia wynikające ze stanu zachowania i stanu technicznego, spowodowały, że w połowie 1989 roku zapadła decyzja o jego renowacji. Prace prowadzono z przerwami do kwietnia 1995 roku przez P.P. Pracownie Konserwacji Zabytków O. Kielce, zespół konserwatorów pod kierunkiem mgr mgr Aliny Celichowskiej i Lucjany Młyńskiej. Nadzór sprawowała Komisja Konserwatorska w składzie, m.in. prof. Zofia Medwecka, prof. Małgorzata Gawłowska-Schuster, prof. Marian Paciorek, mgr Anna Piasecka, mgr Marek Mazurek; przebieg prac omawiała Alina Celichowska w oddzielnym referacie.

Po zdemontowaniu stropu ramowego przystąpiono do wykonania stropu ogniochronnego, nad zabytkowym belkowaniem, od strony poddasza, kontynuując tworzenie bariery ogniowej pomiędzy wieżbą dachową, a górną kondygnacją. Wład umożliwił dostęp do przestrzeni międzystropowej, w której zapewniono wentylację istotną dla zabytkowego stropu ramowego. Montaż stropu ogniochronnego zakończono w 1994 roku; prace projektowe stropu zrealizowali mgr inż. arch. Włodzimierz Pedrycz i mgr inż. Julian Słoń, a montaż wykonało PBU PIASECKI.

Rok 1994 był przełomowym w sposobie myślenia o rewaloryzacji wnętrza apartamentu i podejściu do szczegółowych zagadnień. Przede wszystkim zdecydowano nie ograniczać się do prac konserwatorskich przy stropie, ale pójść dalej i podjąć działania na rzecz pełnej restauracji apartamentu biskupiego.

¹ O pracach w apartamencie traktują *Kroniki muzealne* z lat 1994-1998, publikowane w tomach 19-20 „Rocznika Muzeum Narodowego w Kielcach”, a także: M. Pieniążek-Samek, *Rekonstrukcja apartamentu*, „Spotkania z zabytkami” 2001, nr 10, s. 34-37.

W czerwcu 1994 roku powołany został przez dyrektora kieleckiego muzeum interdyscyplinarny Zespół Konsultacyjny ds. Rewaloryzacji Pałacu w składzie: mgr Ryszard de Latour, dr Marta Samek, mgr Anna Gliwińska, mgr Elżbieta Jeżewska, mgr inż. Adam Szelejewski mgr inż. Lech Maciejewski, mgr Bogusław Paprocki, mgr Janusz Kuczyński, mgr Marek Mazurek. Zadaniem zespołu, działającego w ścisłej współpracy ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, mgr Anną Piasecką i mgr inż. Januszem Cedro, mgr Zbigniewem Wojtasikiem z Państwowej Służby Ochrony Zabytków, było ustalenie programu konserwatorskiego dla pałacu, opracowanie harmonogramu prac oraz opiniowanie projektów szczegółowych.

Spotkania Zespołu Konsultacyjnego, często z udziałem przedstawicieli Państwowej Służby Ochrony Zabytków, zewnętrznych ekspertów, stały się forum dyskusji i uzgadniania stanowisk we wszelkich kwestiach konserwatorskich i budowlanych². Na pierwszych spotkaniach zespołu ustalono „katalog” problemów rewaloryzacji wnętrza, a także otoczenia pałacu. Wykorzystano tu wcześniejsze opracowanie Janusza Kuczyńskiego oparte na inwentarzach z lat: 1645, 1668, 1746, 1789 i 1845 i stanowiące cenne źródło informacji, chociaż niektóre wnioski w nim zawarte uległy przewartościowaniu³.

Zbliżający się termin zakończenia prac konserwatorskich przy stropie ramowym i wyłączenie apartamentu z ciągu zwiedzania, umożliwiły wykonanie pełnej inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowej oraz kompleksowych badań architektonicznych i stratygraficznych tynków i pobiał w apartamencie (z wyłączeniem Pierwszego Pokoju Biskupiego). Badania te miały zweryfikować późniejsze przekształcenia. Przeprowadzone w dwóch etapach w latach 1995-1996 (recenzowane przez prof. Marię Brykowską), przyniosły nieoczekiwane wiele odkryć i informacji, a na podstawie dokonanych odkrywek umożliwiły:

- określenie i umiejscowienie nieistniejących portali, czeluści pieców i przewodów kominowych,
- odkrycie tajemnego przejścia z Trzeciego do Drugiego Pokoju Biskupiego,
- określenie pierwotnych lokalizacji kominków w Drugim i Trzecim Pokoju,
- umiejscowienie nieistniejącego kominka w alkierzu,
- odkrycie relikwów XVIII- i XIX-wiecznych drewnianych podłóg taflowych,
- odkrycie w Drugim Pokoju Biskupim pierwotnego deskowego pułapu ze sładami po ramie i obrazach,
- odsłonięcie wejścia do szybu klatki schodowej łączącej alkierz z przyziemiem,
- odmurowanie wejścia na schody prowadzące na II piętro baszty,
- odmurowanie wejścia do *locus secretus* i odsłonięcie fragmentów kamiennych ościeży.

Wyniki badań wraz z 70 rysunkami i 90 fotografiami, zawarte w dwóch obszernych tomach, były podstawą przy formułowaniu programu restauracji apartamentu biskupiego⁴.

² Dokumentacja działalności Zespołu znajduje się w Muzeum Narodowym w Kielcach.

³ J. Kuczyński, *Pałac pobiskupi w Kielcach, układ i wystrój wnętrza w świetle źródeł historycznych*, Kielce 1988.

⁴ Dokumentacja prac w Dziale Konserwatorsko-Budowlanym Muzeum Narodowego w Kielcach.

Dotychczasowy wygląd apartamentu był efektem rozłożonych w czasie przekształceń, zastanym po przejęciu pałacu przez Muzeum Narodowe na początku lat 70. Jedynymi zmianami, które zaszły w tym okresie, to prace konserwatorskie przy sklepieniu w alkierzu, które utknęły na etapie zabiegów technicznych i uzupełniających, bez rekonstrukcji.

Przyjęte ramowe założenia restauracji apartamentu to przywrócenie stanu XVII-wiecznego z zachowaniem wartościowych przekształceń XVIII- i XIX-wiecznych.

Po wielu dyskusjach, w roku 1997 gotów był „Projekt restauracji elementów wewnątrz pokoiów biskupich w pałacu kieleckim. Architektura”, sporządzony przez Włodzimierza Pedrycza, Juliana Słonia i Adama Szelejewskiego, który obejmował cały apartament biskupi z wyjątkiem Pierwszego Pokoju, a rok później wydana została decyzja Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zawierająca wytyczne konserwatorskie i ostateczną akceptację planowanych prac oraz przyjętych rozwiązań.

Program restauracji apartamentu biskupiego:

1. Zrealizowane prace konserwatorskie przy stropie ramowym.
2. Wyeksponowanie *locus secretus*, wejścia do szybu klatki schodowej łączącej alkierz z przyziemiem i wejścia na schodki do klatki schodowej prowadzącej na II piętro baszty.
3. Wyeksponowanie czeluści piecowych tajemnego przejścia.
4. Wykonanie nowych instalacji: elektrycznej, centralnego ogrzewania i alarmowej.
5. Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej.
6. Powrót do pierwotnego usytuowania kominków.
7. Prace konserwatorskie przy kamiennych elementach i detalach (kominkach, reliktach kamiennych posadzek, fragmentach obramień drzwiowych w alkierzu).
8. Rekonstrukcja portali.
9. Odsłonięcie, konserwacja i rekonstrukcja drewnianych posadzek taflowych.
10. Rekonstrukcja ramy stropowej w Drugim Pokoju Biskupim.
11. Kontynuacja prac konserwatorskich przy sklepieniu w alkierzu.
12. Przywrócenia obić ściennych.

Trzeba jednak dodać, iż problemy finansowe i organizacyjne spowodowały, że poszczególne etapy realizowano niekoniecznie w zgodzie z logiką kolejności prowadzenia prac.

W międzyczasie dokonano wymiany instalacji centralnego ogrzewania na rury ze stali nierdzewnej (1994, Zakład Instalatorstwa Gazowego i C.O. Jarosława Koryckiego), instalacji alarmowej przeciwpożarowej i antywłamaniowej (1994, ARGOS sp. z o.o.), a po zakończeniu badań architektonicznych (1997 i 1998) naprawy ścian tynkami wapiennymi (PB BRAND Zbigniewa Brandenburga).

OKNA

W pałacu oczywiście nie zachowały się pierwotne okna, a te, które istniały, w większości pochodzące z końca XIX i 1. połowy XX wieku były obce stylowo, a przede wszystkim w katastrofalnym stanie technicznym. W roku 1994 sporządzono inwentaryzację stolarki okiennej w pałacu (dr Jakub Lewicki) oraz dokonano podziału na typy i ich wartościowania. Wskazano kilka wartych zachowania okien w charakterze świadków *in situ* lub w lapidarium. Na podstawie

wytycznych konserwatorskich uwzględniających informacje inwentarzowe i materiałów ikonograficznych, opracowano w rok później projekty rekonstrukcji XVII-wiecznych okien, przy zastosowaniu współczesnych rozwiązań technicznych (zespół arch. W. Niewaldy z Krakowa).

W rezultacie zrealizowano dębowe okna czterokwaterowe, ze słupkiem i ślepieniem oraz zespolonymi ramiakami, a wewnątrz pomieszczeń płycinowe okiennice (firma KONSTOL Stefana Łatki). W ramiakach zewnętrznych użyto szybki ze szkła surowego oprawnych w olowiane pręty, w ramiakach wewnętrznych zestaw szklany zapewniający izolację termiczną wg współczesnych standardów oraz zabezpieczający przed promieniowaniem UV. W oszkleniu okien alkierza umieszczono witrażowe krążki z herbem *Korab* i inskrypcją na otoku: JACOBUS ZADZIK DEI GRATIA EPISCOPUS CRACOVENSIS DUX SEVERIAE, wykonane przez Pracownię Witraży art. plastyka Lesława Heine. Wprowadzono współczesne zamknięcia okien rolkowo-suwakowe ze stylizowanymi okuciami. Na zewnątrz utrzymano naturalną kolorystykę drewna, wewnątrz zaś, nawiązując do źródeł archiwalnych, okna i okiennice pomalowano w kolorze zielonym, zbliżonym do malachitowego, częściowo zachowanego na XVII-wiecznej ramie stropowej w Trzecim Pokoju Biskupim.

Wymianę okien w apartamencie biskupim przeprowadzono w 1998 roku, zaś uszczelnienie, wypełnienie i uzupełnienie spoin pomiędzy ościeżnicami i kamiennymi obramieniami okiennymi wykonano w rok później (Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki s.c. Małgorzaty Osełki).

DRZWI

W trakcie projektowania korzystano z materiałów ikonograficznych oraz iluzjonistycznego wizerunku drzwi na ścianie północnej w izbie stołowej górnej. Projekty koncepcyjne i techniczne wykonano w 1996 roku (mgr inż. W. Niewalda). Trzy lata później zrealizowano drzwi dębowe, płycinowe, wyprawione bejcamy i woskami z mosiężnymi okuciami, w dwóch wariantach jedno- i dwuskrzydłowe (Zakład Stolarski Andrzej Gołąbka).

KOMINKI

Prace konserwatorskie przeprowadzono w 1997 roku, łącząc je przeniesieniem kominków w pierwotne miejsca. I tak kominek z marmuru bolechowickiego z herbem *Korab* w zwieńczeniu przeniesiono z Trzeciego do Drugiego Pokoju Biskupiego, pozostawiając na tylnej ścianie paleniska płytę żeliwną z herbem *Junosza*, zaś mały kominek, także z bolechowickiego marmuru przeniesiono z Drugiego do Trzeciego Pokoju Biskupiego w miejsce odsłoniętego paleniska i wyposażono w nową zrekonstruowaną płytę żeliwną (proj. mgr inż. A. Szelejewski, wykonanie Kielecka Fabryka Pomp „Białogon”).

Prace konserwatorskie, oprócz demontażu i montażu, obejmowały: klejenie złamanych i pękniętych elementów, oczyszczenie powierzchni z usunięciem wtórnych nawarstwień, uzupełnienie ubytków i polerowanie powierzchni, a także uporządkowanie palenisk z oczyszczeniem powierzchni, miejscową impregnacją, uzupełnieniem ubytków cegieł, tynków, fug i scaleniem kolorystycznym (Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki s.c. Małgorzaty Osełki).

PODŁOGI

Długie, nie pozbawione emocji dyskusje, wzbudziła problematyka podłóg

apartamentu. Po zdjęciu dwóch warstw podłóg (parkietu dębowego i podłogi deskowej) odsłonięto w Drugim Pokoju Biskupim relikty XVII-wiecznej posadzki marmurowej i podłogi taflowej pochodzącej z okresu pomiędzy rokiem 1746 i 1788, zaś w Trzecim Pokoju pełną podłogę taflową datowaną na 2. połowę XVIII lub 1. połowę XIX wieku (w zależności od interpretacji) oraz relikty XVII-wiecznej posadzki marmurowej. Powstał dylemat, czy rekonstruować XVII-wieczne posadzki marmurowe o niewiadomym w Trzecim Pokoju Biskupim układzie, czy też utrzymać zachowane XVIII- i XIX-wieczne drewniane podłogi taflowe. Ostatecznie przyjęto koncepcję zachowawczą, przywracając podłogi drewniane, zaś fragmenty marmurowych posadzek eksponując w formie świadków.

Przygotowano projekty techniczne podłóg (mgr inż. W. Niewalda) i w roku 1998, po demontażu, podjęto prace realizacyjne. Wyselekcjonowane tafle z Trzecim Pokoju Biskupiego i zachowane elementy podłogi z Drugiego Pokoju Biskupiego poddano konserwacji (Pracownia Konserwacji Mebli Styłowych Ryszarda Dragosza). Przeprowadzone prace konserwatorskie obejmowały rozklejenie i demontaż tafli na elementy, oczyszczenie, klejenie, flekowanie, uzupełnianie, pasowanie i scalanie kolorystyczne. W Trzecim Pokoju Biskupim starymi taflami wypełniono środek pomieszczenia, wzdłuż ścian położono tafle rekonstruowane. W Drugim historyczne tafle zgrupowano przed kominkiem, resztę podłogi uzupełniono nowymi taflami. W alkierzu odtworzono drewnianą podłogę z desek, w układzie jodełkowym, w której zaznaczono wejście do szybu łączącej alkierz z przyziemiem.

Po montażu, scalono kolorystycznie rekonstruowane partie podłóg, a całość wyprawiono twardymi woskami. Kamiennie relikty posadzek uporządkowano, poddano konserwacji i pozostawiono w formie świadków. Oprócz właściwego osadzenia, oczyszczono powierzchnię, uzupełniono ubytki, fugowano i wykonano polery. Nowe, rekonstruowane tafle oraz montaż wykonała PBUH AGAT sp. z o.o.).

LOCUS SECRETUS

Wyeksponowanie miejsca sekretnego stanowiło pewną trudność ze względu na nałożenie się dwóch faz:

- miejsce sekretne z 1645 roku, z pierwotnym wejściem na poziomie podłogi alkierza,
- schody nad tym „miejszem”, ukryte w murze, a prowadzące na II piętro wieży, wykonane w latach 1746-1788, po likwidacji klozetu.

Problem rozwiązano nie dając podstopnic w dolnych stopniach, dzięki czemu umożliwiono wgląd do miejsca sekretnego. Odsłonięte w trakcie prac kamiennie fragmenty ościeży oraz posadzkę i siedzisko w miejscu sekretnym poddano zabiegom konserwatorskim o charakterze zachowawczym, z oczyszczeniem powierzchni, ograniczonym uzupełnieniem ubytków i fugowaniem; prace przeprowadziła konserwator dzieł sztuki mgr Małgorzata Osełka. Wykonano także schodki i drzwi prowadzące na II piętro alkierza oraz drzwiczki do miejsca ustępowego (proj. mgr inż. W. Niewalda, realizacja firma KONSTOL Stefana Łatki). Prace przeprowadzono w latach 1997–1999.

PORTALE

W roku 1996 opracowano projekty portali (mgr inż. W. Niewalda); wobec

braku materiału ikonograficznego, po wielu dyskusjach i konsultacjach (prof. Jerzy Kowalczyk, prof. A. Miłobędzki) za wzór przyjęto XVII-wieczny portal o uproszczonej formie, prowadzący z Drugiego do Pierwszego Pokoju Prałackiego, rezygnując przy tym z kartuszy herbowych z herbem *Korab*. Portale z czarnego marmuru dębnickiego wykonano i zmontowano w 1999 roku (firma GRAMAR Krzysztofa Furmanka).

STROP RAMOWY W DRUGIM POKOJU BISKUPIM

Odsłonięcie pierwotnego deskowego pułapu ze śladami zarysu ramy stropowej w Drugim Pokoju Biskupim, potwierdziło istnienie stropu bliźniaczego w swym kształcie dla istniejącego w Pierwszym Pokoju Senatorskim. Inwentaryzacja zachowanej ramy stropowej wykonana w 1995 roku (dr Jakub Lewicki), stała się podstawą dla opracowania projektu technicznego, który przygotowano w 1997 roku (mgr inż. arch. W. Pedrycz). W miejscach obrazów zdecydowano wprowadzić wypełnienia neutralne.

Rama, wykonana z warstwowo klejonego drewna iglastego, ma konstrukcję skrzynkową z nakładanymi listwami profilowanymi, podwieszona jest po deskowego pułapu (Zakład Stolarski Andrzeja Gołąbka). Pasowanie elementów i montaż wykonano w 1999 roku, zaś prace pozłotnicze i wykończeniowe, w technikach tradycyjnych prowadzono rok później (Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki Muzeum Narodowego w Kielcach pod kierunkiem mgr Marka Mazurka). Neutralne wypełnienia ramy tworzy jednolita kolorystycznie, szaro-zielonkawa tkanina obiciowa typu szantung, napięta na drewniane krosna osadzone w ramie; prace te wykonano w 2000 roku (Zakład Tapicerski Marka Jankowskiego).

ŚCIANY – OBICIA I WYKOŃCZENIE

Wiadomo, że w Drugim Pokoju Biskupim pierwotnie nie było obić ściennych, pokrywający je kurdyban wspomniano dopiero w roku 1668; za biskupa Kajetana Sołtyka ściany pokrywało już *obicie burkatelowe karmazynowe*. Ze względów finansowych odtworzenie kurdybanu okazało się niemożliwe, zdecydowano więc podobnie jak w Trzecim Pokoju Biskupim wprowadzić tkaninę, na podstawie analogii do XVII-wiecznych wnętrz rezydencji polskich i zagranicznych.

Dla Trzeciego Pokoju Biskupiego mgr Anna Kwaśnik-Gliwińska z Działu Rzemiosła Artystycznego wybrała wzór tkaniny z obrazu Cornelisa de Vos *Portrait A. Renniersa z żoną* z roku 1631, a do Drugiego Pokoju brokatelę według tkaniny pochodzącej z lat 1630-1640. Projekty raportów tkanin, pierwszej utrzymanej w zieleniach, drugiej złocisto-czerwonej, opracowano w 1995 roku, a zamówienie zrealizowano w latach 1995-1996 w Instytucie Inżynierii Materiałów Włókienniczych w Łodzi.

W roku 1999 dopracowano projekt koncepcyjny pokrycia ścian (dokonano wyboru między koncepcją naprężania i systemem kurtynowym), z układem brytów i wykończeniem (mgr Joanna Bojarska-Syrek). Na ścianach przymocowano drewnianą kratownicę, na którą napięto podkładową flanelę ognioodporną, a następnie naprężono kolejne bryty tkanin, mocowane do kratownicy zszywkami tapicerskimi i zszywane na stykach. Pionowe łączenia brytów, krawędzie wnęk okiennych i drzwiowych oraz górną krawędź, wykończono złotolitymi pasmanteriami, podklejanymi do podłoża. W partiach przypodłogowych wprowadzono niski dębowy cokół, kolorystycznie scalony z podłogami (Zakład Stolarski Andrzeja Gołąbka). Glify okienne i drzwiowe pomalowano w kolorach nawiązują-

cych do tkanin, alkierz zaś gładko w kolorze złamanej bieli (ZRB BUDMARK Marka Bakalarza). Prace tapicerskie i malarskie wykonano w 2000 roku (Zakład Tapicerski Marka Jankowskiego).

Końcowego odbioru prac przy apartamencie, koordynowanych i nadzorowanych ze strony muzeum przez mgr inż. Adama Szelejewskiego i mgr Marka Mazurka, dokonano komisyjnie z udziałem Państwowej Służby Ochrony Zabytków 16 stycznia 2001 roku, uroczyste otwarcie dla zwiedzających miało zaś miejsce trzy dni później, 19 stycznia.

RESTORATION OF THE EPISCOPAL APARTAMENT IN THE CRACOW BISHOPS'
PALACE IN KIELCE. ASSUMPTIONS AND ACCOMPLISHMENTS

The article presents the conception and the progress of works during the restoration of the apartment in the Kielce palace (1994-2001), which followed the conservation of the frame ceiling with the scene of *The Trial of the Arians* in the years 1898-1995. The authors discuss the conception of the restoration of the apartment, architectonic investigation and its results, and works carried out on particular elements of the interior decorations (windows, floors, portals, fireplaces, doors, *locus secretus*, and furniture cover fabrics). The chronology of works and the names of persons executing particular works are given.